

DE GRONDSTRUCTUUR VAN DE EUCHARISTIE

door Johan te Velde osb

Het is een bijzondere ervaring hier in deze prachtige Cenakelkerk, die verwijst naar de zaal waar Jezus met zijn leerlingen het laatste avondmaal hield, met u te mogen mediteren over de eucharistie. Dat wat toen klein en eenvoudig begon wordt nu op ontelbare plaatsen over de hele wereld gevierd. Uitgangspunt voor ons verhaal is de structuur van de eucharistische liturgie. Daarin herkennen we de vier kernhandelingen van Jezus bij het laatste avondmaal die drie evangelisten en de 1^e Korinthisersbrief beschrijven. De Algemene Inleiding op het Altaarmissaal (nr 48) baseert zich daar ook op als zij erop wijst dat de kerk heel de liturgie van de eucharistie uit vier delen heeft opgebouwd, die beantwoorden aan de woorden en handelingen van Christus aan het laatste avondmaal. Deze vier kernhandelingen zijn de volgende: 1) Jezus nam het brood en de wijn (klaarmaken van de gaven), 2) sprak de dankzegging uit (het eucharistisch gebed), 3) brak het brood (de broodbreking tijdens het Lam Gods) en 4) gaf brood en beker aan zijn leerlingen (de communie). Deze vier kernhandelingen van de eucharistie willen we theologisch en liturgisch overdenken. Ook leggen we een verband met de betekenis van het altaar op deze vier momenten in de liturgie.

1 DE EERSTE HANDELING, HET BEREIDEN VAN DE GAVEN

De eerste rituele handeling van de eucharistie is het nemen. 'Hij nam brood en wijn'. De in 2010 overleden Jezuïet Jacques Mulder benadrukt terecht dat deze handeling allereerst een praktische betekenis heeft: de benodigde elementen moeten worden aangedragen om de Maaltijd van de Heer te kunnen vieren.¹ Wat wordt genomen? Iets uit het gewone leven. Brood en wijn zijn resultaat van menselijke arbeid, van ons omgaan met de wereld. Ze krijgen een liturgische, ofwel een symbolische betekenis door het nemen ervan, ze worden gemaakt tot tekens en dragers van de menselijke leefwereld. Er is van alles in geïnvesteerd. In de beweging van onze gaven naar God en het altaar, in de ritus van het klaarmaken van de gaven, symboliseren brood en wijn vooral ons leven en onze wereld. Er wordt iets genomen uit het gewone leven, in al zijn dubbelzinnigheid: brood spreekt over vruchtbaarheid, leven, arbeid, inzet, maar ook verdeeldheid, afgunst, honger, onrecht. De wijn is een teken van vreugde en feest, maar ook van overdaad en misbruik. Het zijn ambivalente symbolen die naar ons dagelijks bestaan verwijzen en die net als wij veranderd, omgevormd moeten worden. Ze worden door de Heer genomen, maar dat is eigenlijk een ontvangen. Wij staan ze af, als teken van overgave, van bereidheid om ons door Jezus te laten heiligen en zijn weg te volgen. Hij steelt ze niet, Hij ruikt ze ons niet uit de handen, maar Hij ontvangt ze van ons. De gemeenschap biedt in de gaven zichzelf aan. Wij kunnen iets geven en wij hebben iets te geven. De priester neemt de gaven in ontvangst namens Christus zelf. Behalve brood en wijn kunnen ook andere gaven, bijvoorbeeld geldelijke, aangedragen worden die daarmee nauw verbonden zijn. Ze zijn voor de ondersteuning van mensen in nood en/of voor de opbouw van de eigen gemeenschap.

De gebeden over de gaven die de priester uitspreekt bij de bereiding van de gaven, ontleend aan de joodse zegenspreuken, benadrukken dat de gaven een geschenk van God zijn die wij aanbieden en die tevens vrucht van de aarde en werk van mensenhanden zijn. Wij geven wat God ons gegeven heeft maar wat wij tevens zelf geproduceerd hebben. Ons werk is kennelijk ook een gave van God. Het gaat dus om de scheppingswerkelijkheid: gave van God, maar tegelijkertijd voluit aardse en menselijke werkelijkheid.

¹ Dr. J. Mulders, s.j., *De kernhandelingen van de eucharistie*, Zeist (NRL, past.-lit. handreikingen 1) 1981, p. 15

De beweging die de liturgie op dit punt maakt is die vanuit de gemeenschap naar het altaar. De priester die de gaven van de gelovigen in ontvangst neemt en het altaar waarop zij worden geplaatst symboliseren beide Christus. Wij dragen onze aardse en menselijke gaven aan als teken van onszelf en onze bereidheid om in te zetten voor zijn Rijk en ons te laten vernieuwen. Hij neemt ons aan en gaat met ons in zee. Het altaar wordt zo drager van onze menselijke gaven, de tekenen van onze arbeid en onze vreugde, maar als afgestaan, als gaven die wij in Christus aan de Vader willen schenken. Het altaar is hier ook symbool voor de aarde, voor de schepping, de plaats waar het menselijk leven geleefd wordt als gave voor God. Het is deze gave van schepping en menselijke arbeid die verbonden zal worden met het offer van Christus.

Dit ritueel van de offerandeprocessie heeft in de oude kerk veel aandacht gehad. De fysieke presentie van de gaven was heel belangrijk, ook voor de economie en de diaconie van de kerk. We kunnen het betreuren dat dit eerste onderdeel van de eucharistische liturgie eeuwen lang praktisch verdwenen was. Het nieuwe missaal heeft deze mogelijkheid weer expliciet naar voren gehaald en vooral in veel landen van het zuiden wordt deze ritus actief gepraktiseerd. Juist hier komt naar voren wie en wat wij mensen zijn en wat wij te geven hebben. Het is daarom beslist geen onbelangrijk, maar juist een essentieel ritueel dat veel meer aandacht verdient.

2 DE TWEEDE HANDELING, DE DANKZEGGING

2.1 De dankzegging en de lofprijzing zijn gericht op de Vader. Uit de instellingsverhalen kan men afleiden dat de inhoud van Jezus' danken zich concentreerde op zijn dood en verheerlijking waarin een nieuw verbond ontstond tussen God en mensen. Het was een viering van zijn overgave aan de Vader, ter wille van ons. Het gaat in deze viering van het laatste avondmaal niet meer primair om een gedenken van de heilsdaden van de uittocht, maar op de eerste plaats om een dankend gedenken van Jezus' eigen zelfgave en zijn uittocht naar de Vader. Het dankzeggen van Jezus, in de lijn van de lofprijzing bij de pesachviering, en zijn offer aan het kruis zijn nauw met elkaar verbonden. Het eucharistisch gebed heeft zich waarschijnlijk ook ontwikkeld uit een dergelijk gebed bij de pesach- of de sabbatsviering.

Daarnaast is het echter belangrijk te beseffen dat het ook in het kader stond van de dagelijkse dankzegging en lofprijzing van de gelovige joden. Het dagelijks bidden en God prijzen als een vervanging van de dagelijkse dierenoffers was een opvatting die zich in de tijd van Jezus ontwikkelde.² De apostelen gingen ook naar de tempel op de gebedsuren (drie maal daags, net als de offers). Zo ontstond de gedachte van de *logikè thusia*, het geestelijke offer, of offer van het woord, dat genoemd wordt in Rom. 12,1, waar de apostel de gelovigen oproept zichzelf aan te bieden 'als een levende en heilige offergave die Hij kan aanvaarden'. Dit wordt aangeduid als een redelijke, een geestelijke eredienst. Iets anders gesteld vinden wij het zelfde in Hebr. 13,15: 'Door Jezus willen wij God voortdurend een lofoffer brengen, de hulde namelijk van lippen die zijn naam prijzen'. Het gaat hier dus om het offer van gebed en lof en dank.

In het kader van het joodse paasfeest is de lofprijzing, de *beracha* een in herinnering roepen van de grote daden Gods. Deze gedachtenis loopt vervolgens over in een smeekbede. God wordt herinnerd aan wat Hij deed voor zijn volk en op grond van die verbondstrouw wordt hem gevraagd voort te gaan zijn volk te beschermen. De *beracha* spitst zich niet alleen toe op het verleden, maar ook op de toekomst. Het aanwezig roepen van God in zijn Geest wordt *epiclese* genoemd. Jezus maakt van deze vorm van joodse huisliturgie op het paasfeest een profetische handeling: de lofprijzing over het brood aan het begin en de lofprijzing over de beker aan het eind

² Voor het volgende zie J. Ratzinger, *Theologie van de liturgie*, Lezing gehouden tijdens de liturgische dagen in de abdij Fontgombault, 22-24 juli 2001, *Forum Katholische Theologie* 18 (2002) 1-13. Vertaling in Bulletin Vereniging Latijnse Liturgie 103 (maart 2010), 7-15; hier geciteerd 13v.

krijgen in zijn mond een extra betekenis. Hij schaft het oude niet af, maar verdiept het door het te verbinden met zijn eigen komende lijden dat hij profetisch in een teken aankondigt.

De benedictijnse liturgist Ambroos Verheul zegt het als volgt: 'Het brood dat Hij lofprijzend aan de Vader aanbiedt – en dat in de joodse maaltijdritus al teken van lofprijzing was – wordt teken van zijn Lichaam, dat hij de volgende dag aan het kruis als offer van lofprijzing (*sacrificium laudis*) aan de Vader zal aanbieden. De drinkbeker met wijn – door de *beracha* reeds teken van lofprijzing Gods – wordt teken van zijn Bloed dat Hij de volgende dag als offer van lof ten bate van de mensheid zal vergieten. Zoals brood en wijn, zijn ook Lichaam en Bloed complementair: het is de Heer in zijn totale overgave aan de Vader.'³

Ook paus Johannes Paulus II onderstreept dit aspect in de encycliek *Ecclesia de Eucharistia*⁴: 'Krachtens haar innige relatie met het offer van Golgotha, is de Eucharistie *offer in de eigenlijke betekenis* en niet slechts in een algemene zin, (...) De gave van zijn liefde en van zijn gehoorzaamheid tot aan het laatste moment van zijn leven is in de eerste plaats een geschenk aan zijn Vader. Natuurlijk is het een gave ter wille van ons, ja, van de hele mensheid, maar toch is het *eerst en vooral een geschenk aan de Vader*:

De Heer, die onder de sluier van de tekenen te midden van de gemeente aanwezig is, is de Heer in zijn zelfovergave aan de Vader. Hij geeft zich te eten aan de zijnen, maar als de aan de Vader gegevene'. Door Jezus' dankgebed werden de gaven van brood en wijn als het ware vervuld met zijn overgave en zijn liefde. Daarop duiden de woorden: 'Dit is mijn Lichaam, dit is mijn Bloed'. Het grote dankgebed heeft volgens de christelijke visie een omvormend karakter. Brood en wijn worden in het dankend gedenken omgevormd tot werkzame tekens van Gods liefde in Jezus. Met name het gebed om de heilige Geest, de epiclese, duidt hierop: de omvorming is een werk van Gods Geest. Brood en wijn worden geheiligd, geconsacreerd tot lichaam en bloed van Christus, tot dragers van zijn aanwezigheid. We moeten brood en wijn echter niet isoleren van het geheel van de kerk en het koninkrijk van God. Ons aardse voedsel wordt lichaam en bloed van Christus omdat het aanvaard en opgenomen is in de 'komende eeuw', het Rijk Gods, waar Christus het leven en het voedsel is en waar de kerk zijn lichaam is.⁵ De liturgie die wij hier en nu vieren geeft ons deel aan dat komende Rijk.

2.2 Gedachtenis van en deelname aan het offer van Christus. De verbinding tussen ons als gelovigen en het offer van Jezus komt tot stand door het liturgisch van de geloofsgemeenschap. Net als bij het joodse paasmaal gedenken wij de grote daden van de Heer. Deze worden genoemd in het gebed van de lofprijzing. '*Eucharistia*' is niet alleen dankzeggen, maar ook lofprijzen. God wordt geprezen om zijn grote daden die herdacht worden. In de *birkat ha-mazon*, het grote gebed na de sabbatsmaaltijd, is dat de gave van het land, de gave van de wet, het leven en het voedsel. God zegenen is eigenlijk: zijn grote daden in herinnering roepen. In het gedenken, de *anamnesis* van de grote daden van God worden zij opnieuw actuele werkelijkheid.

Door zijn leerlingen de opdracht te geven dit te blijven doen tot gedachtenis aan Hem, heeft Jezus hen een grote gave gegeven, de gave van zichzelf in zijn offer aan de Vader. Het offer van Jezus is de eucharistie blijvend aanwezig in de kerk. Het wordt niet steeds herhaald of vermenigvuldigd; door het gedenken wordt het present gesteld. Doordat Christus aan de Kerk zijn offer heeft geschonken heeft Christus ook het geestelijk offer van de Kerk tot het zijne gemaakt, de Kerk die geroepen is om zichzelf te offeren in vereniging met het offer van Christus. Het Tweede Vaticaans Concilie verwoordt dit in *Lumen Gentium* als volgt: "Deelnemend aan het

³ A. Verheul O.S.B., *Grondstructuren van de eucharistie*, Brugge-Boxtel, 1974, p. 80

⁴ Johannes Paulus II, *Encycliek 'Ecclesia de Eucharistia'*, in: rkkerk.nl, Kerkelijke Documentatie, 31, 4, 6 juni 2003, I, 13, p. 105

⁵ A. Schmemann, *Theology and Eucharist*, in: *Liturgy and Tradition, theological reflections of Alexander Schmemann*, New York 1990, 76 en A. Schmemann, *The Eucharist, Sacrament of the Kingdom*, New York 1987, 24 en 43

eucharistisch offer, dat de oorsprong en het hoogtepunt van heel het christelijk leven is, dragen zij het goddelijk Offerlam en zichzelf met Hem op aan God.”⁶

Waarin bestaat dan het offer van de kerk en van de gelovigen? In de lijn van de profeten ontwikkelde zich een meer geestelijke visie op het offer. ‘Geen offers wil Ik, maar barmhartigheid’. Het offer bestaat niet meer in de vernietiging van een dier, niet in dit of dat ding, maar in de omvorming van de mens. Het bestaat erin dat hij zelf godgelijkend wordt. Godgelijkend wordt hij juist als hij liefde wordt. ‘Een waar offer is daarom ieder werk waarin onze vereniging in een heilige gemeenschap met God wordt nagestreefd’ zegt Augustinus in *De Civitate Dei*.⁷ Augustinus interpreteert vanuit deze nieuwtestamentische sleutel de oudtestamentische offers als symbolische verwijzingen naar dit eigenlijke offer van de liefde. Die liefde is pas dan waar als zij de mens tot God brengt en hem zo ordent op zijn ware doel; daar kan zich ook de eenheid van de mensen onderling verwezenlijken. Zo verwijst het begrip offer naar gemeenschap. Augustinus verruimt nu zijn definitie tot de uitspraak: ‘... dat de gehele vrijgekochte stad, dat wil zeggen de vergadering en gemeenschap van de heiligen, aan God als een alomvattend offer wordt aangeboden door de Hogepriester, die ook zichzelf voor ons heeft geofferd...’. En nog eenvoudiger: ‘omdat wijzelf het hele offer zijn’ of: ‘Dat is het offer van de christenen: zij zijn met velen één lichaam in Christus’.⁸ Het ‘offer’ bestaat dus in een proces van omvorming, in een gelijk worden van de mens met God, in zijn *theiosis*, zoals de Vaders zouden zeggen. Het bestaat, zo zouden we het modern kunnen uitdrukken, in de opheffing van het verschil – in het één worden van God en mens, van God en schepping: ‘God alles in allen’ (1 Kor. 15,28).

Dit alles vindt plaats in het hart van de mens en in de menselijke gemeenschap. Maar de tekenen en handelingen die dit representeren vinden plaats op en bij het altaar. Het begrip altaar roept in alle godsdiensten iets van een offer op. Het uitgangspunt is ook Christus, die zijn leven geeft, offert aan het kruis uit liefde voor de mensheid. Jean Leclercq zegt: ‘Het kruis is een altaar (...) omdat Christus daarop zijn offer voltooit. Het altaar wordt getooid met een kruis, dat alle offers die mensen (en de Mensenzoon) aan God konden offeren symboliseert, zij is de plaats waar alles volbracht is’.⁹ Het christelijke altaar ontvangt zijn identiteit van het kruis, het Romeinse martelwerktuig, waaraan Jezus gestorven is. Zijn kruis is eigenlijk het echte altaar, waarop Hij het offer van zijn leven brengt. Elk altaar waarop de eucharistie wordt gevierd verwijst naar het kruis van Christus. In de beide teksten voor de altaarwijding en –zegening en in de pefatie voor de eucharistie bij de altaarwijding, wordt ook steeds gesproken over ‘het altaar van het kruis’.¹⁰ Daarom is ook het gebruik ontstaan dat elk altaar getooid wordt met een kruisbeeld, dat erop of ernaast staat of er boven hangt. Het kruis identificeert, het duidt aan dat dit altaar toegewijd is aan het offer van Christus. Leclercq merkt verder op: ‘Het offer doet het altaar ontstaan, daarom is Christus, het offer, ook het altaar, het enige altaar van God’. ‘Het altaar is Christus’ zegt de inleiding op de orde van dienst voor de altaarwijding.¹¹ De opdracht om dit te blijven doen om Hem te gedenken betekent niet alleen een rituele herhaling, maar ook en vooral door middel van dit ritueel een spiritueel zich verbinden met de zelfgave van Jezus.

⁶ Dogmatische constitutie over de kerk ‘*Lumen gentium*’, II, nr. 11

⁷ A. Augustinus, *De stad van God*, vert. G. Wijdeveld, Baarn-Amsterdam 1984, X, 5 en 6, p. 444-447 geciteerd in J. Ratzinger, *Theologie van de liturgie*, p. 11v.

⁸ *De stad van God*, X,6, p. 446v.

⁹ J. Leclercq, *Le mystère de l’autel*, in: *La Maison-Dieu* 29 (Parijs 1952) p. 62 : ‘La Croix est un autel, puisque sur elle, et comme identifié à elle, le Christ achève son sacrifice de réconciliation. Tout autel dans l’Eglise doit porter une Croix, et la Croix suffit à l’orner : car elle symbolise tous les sacrifices passés, tous ce que l’homme – et le fils de l’homme – pouvaient offrir à Dieu. Elle est l’autel de l’holocauste et elle est l’autel de l’encens, elle est le lieu où tout est consumé, le lieu où toute offrande est agréable à Dieu’.

¹⁰ Orde van dienst voor Kerk- en altaarwijding, z.p. 1979, p. 109, nr. 48; p 116, nr. 60; p. 133, nr. 9

¹¹ Orde van dienst voor Kerk- en altaarwijding, p. 88, Inl, nr. 4.

3 DE DERDE HANDELING, DE BROODBREKING

De broodbreking, de derde kernhandeling, behoort tot de oudste laag van de eucharistie. Ook in de joodse maaltijdritus wordt onmiddellijk na de zegenbede het brood gebroken opdat ieder er een stukje van kan ontvangen. Alle vier de instellingsverhalen vermelden de broodbreking door Jezus en de eucharistie heeft in de apostolische tijd zelfs deze naam 'broodbreking' gedragen als aanduiding voor de gehele ritus. Zie bijvoorbeeld Hand 2,42; 20,7 en 1 Kor 10,16 en 11,24. Het breken had en heeft natuurlijk primair een praktische betekenis: het is nodig om ervan te kunnen uitdelen. In het breken komen dus de deelnemers aan de maaltijd des Heren in beeld. Door de nuttiging van het ene brood kunnen de aanzittenden zich het ene teken van de dankzegging toe-eigenen. Er is ook een belangrijke symbolische betekenis, ontleend aan 1 Kor. 10, 17: allen krijgen deel aan het ene brood en worden daardoor het ene lichaam van Christus: 'Omdat het brood één is vormen wij allen tezamen één lichaam, want allen hebben wij deel aan het ene brood', zegt Paulus. Het gaat in de broodbreking dus om de paradox van de ene en de velen, het ene lichaam en de vele ledematen. Een tweede betekenis die vanouds ook meegespeeld heeft is het gebroken brood als profetisch teken van het lijden van de Heer: 'Dit is mijn lichaam dat gebroken wordt voor u', zegt Jezus. De broodbreking was tot in de achtste eeuw een lang en complex ritueel. Aan het begin van de 9^e eeuw schijnt men overgegaan te zijn op ongedesemd brood terwijl het aantal communicanten veel kleiner werd. Daardoor werd de broodbreking minder belangrijk. Toen in de dertiende eeuw kleine hosties voor de gelovigen werden geïntroduceerd, ging de brekingsritus zich beperken tot de priesterhostie. Het gezang onder de broodbreking, het *Lam Gods*, is waarschijnlijk van oosterse origine. Daar bestaat nog steeds het gebruik om het eucharistisch brood het *Lam* te noemen. Ook hierin gaat het om Christus als het lam dat geleden heeft en gebroken, geofferd is. De twee accenten van de eenheid van het brood waarin de velen delen, en het gebroken lichaam van Christus, geven een diepzinnige visie op de eucharistie, waarin zowel het offer van de Heer als onze deelname daaraan heel kernachtig verbeeld wordt. De herziene liturgie heeft dan ook terecht benadrukt dat de broodbreking een belangrijk symbool is en dat het zinvol is zo veel mogelijk grote hosties te gebruiken, waarvan de breking best wat langer mag duren, en waarvan meerdere gelovigen kunnen ontvangen.

Het altaar functioneert bij de broodbreking echt als een tafel waaraan voedsel bereid wordt voor de aanwezigen. De broodbreking maakt de overgang zichtbaar van altaar als offerplaats (het offer van het *Lam* van God) naar de tafel voor de communie, de maaltijd van de gelovigen.

4 DE VIERDE HANDELING, DE COMMUNIE

In de rite van het uitdelen, de vierde kernhandeling, komt datgene wat aangedragen en genomen werd, nu weer tot ons terug, nu niet meer als teken van ons alledaagse bestaan, maar van het nieuwe leven dat zich in Christus aan ieder van ons meedeelt. De uitreiken van de geconsacreerde gaven wordt vaak de 'communie' genoemd. Het Latijnse woord *communio* is sinds het Concilie steeds meer gebruikt in de theologie van de eucharistie. Het is de vertaling van het Griekse *koinoonia* dat in het Nieuwe Testament al een belangrijke rol speelt. Het gaat om gemeenschap, verbondenheid, delen, deelhebbing. Enkele belangrijke teksten zijn: Hand 2,42; 1 Kor 1,9; 10,16; 2 Kor 6,14; 2 Kor 8,4; 2 Kor 9,13; 2 Kor 13,13; Fil 1,5; 2,1 en 3,10; 1 Joh 1,3. Het gaat dus om gemeenschap met God, met Christus, met zijn lijden, in de Geest, een gemeenschap die uitgedrukt wordt in de maaltijd, het met elkaar delen, van de eucharistie. Het is ook een gemeenschap met elkaar, gelovigen met hun herders en verkondigers, gelovigen onderling in een gemeenschappelijk leven, een delen in vreugde en verdriet. Het is een band van liefde en trouw, van solidariteit, van zorg, maar ook van gehoorzaamheid en geloof. De communie als maaltijd van de eucharistie heeft betrekking op al deze vormen van gemeenschap. Enkele elementen daarvan uitwerken we nader uit.

4.1 Eucharistie als zich geven in dienstbaarheid

Het feit dat het Johannesevangelie bij het laatste avondmaal geen instellingsverhaal vertelt, maar in plaats daarvan de voetwassing van de leerlingen door Jezus (Joh 13,1-20), heeft vele exegeten aan het denken gezet. Wat wil Johannes hiermee zeggen? Zijn visie op de eucharistie heeft hij misschien in Johannes 6 willen verwoorden, aansluitend aan het verhaal van de broodvermenigvuldiging en de manna-uitleg. Waarom legt Johannes dan op die laatste avond het accent op dit gebaar van Jezus van nederigheid en dienstbaarheid? Misschien dat in een bepaalde opzicht eucharistie en voetwassing hetzelfde willen zeggen. In beide gevallen geeft Jezus zichzelf middels een symbolisch gebaar. Men kan ook dit, net als de eucharistie, een profetisch teken noemen, een verkondiging middels een gebaar, dat vervolgens dan besproken en uitgelegd wordt. In het ene gaat het om reinigen, in het andere om voeden. Beide zijn beelden van het heil van Godswege dat Jezus is komen brengen. In beide gaat het ook om een gebaar dat nagevolgd moet worden ('ik heb u een voorbeeld gegeven, opdat Gij zoudt doen zoals ik u gedaan heb' en 'blijf dit doen om mij te gedenken'). De communio die Jezus hier voorstelt is ten eerste een gemeenschap met Hem ('als gij u niet door mij laat wassen, kunt gij mijn deelgenoot niet zijn') en vervolgens in Hem een gemeenschap met elkaar (wij ontvangen zijn lichaam en we zijn zijn lichaam). De nadruk bij Johannes ligt sterk op het 'doen zoals ik u heb voorgedaan'. In feite komt dit nog eens naar voren een stukje verderop, 13,34-35, waar Jezus zijn leerlingen een nieuw gebod voorhoudt, namelijk elkaar beminnen. 'Zoals Ik u heb liefgehad, zo moet ook Gij elkaar liefhebben'. Deze dienstbaarheid beperkt zich natuurlijk niet tot de leden van de geloofsgemeenschap. Moeder Teresa heeft sterk benadrukt dat wij dezelfde Christus, die wij in de eucharistie ontvangen en eren, ook in de armen ontmoeten en mogen dienen. Communie vraagt en veronderstelt solidariteit met en dienstbaarheid aan de armen.

4.2 Gemeenschap van de gelovigen

Er zijn in het Nieuwe Testament diverse passages die aangeven hoe sterk de relatie is tussen enerzijds de onderlinge solidariteit en anderzijds het vieren van de eucharistie. Allereerst de tekst van Paulus in 1 Kor 11, 17-34, waar ernstige mistoestanden beschreven worden die rechtstreeks ingaan tegen de bedoeling van de maaltijd des Heren. Er is onderlinge onenigheid en er is een gebrek aan solidariteit van de rijken met de armen. Wie zo de communie ontvangen wil, eet en drinkt op onwaardige wijze het brood en de beker van de Heer. De eucharistie veronderstelt een onderlinge band van broederlijke en zusterlijke liefde en solidariteit. Wie wel mee wil doen, maar tegen deze geest ingaat 'eet en drinkt zijn eigen vonnis'. Verder zijn er de beide bekende Handelingen- teksten, Hand. 2,44-46 en 4,32-36. In de eerste wordt het 'breken van het brood' genoemd in één verband met het gemeenschappelijk leven, de eensgezindheid en het gebruik om de bezittingen met elkaar te delen. In de tweede wordt het laatste aspect, het gemeenschappelijk bezit, nog eens extra uitgediept. De aantasting van dit ideaal door Ananias en Safira (die iets van de opbrengst van een verkocht stuk grond achterhouden) wordt zeer zwaar opgenomen. De maaltijd van de Heer is in de beschrijving van Lucas een viering en uitdrukking van de diepe onderlinge band van gemeenschap en solidariteit.

4.3 'Communie' als kerkelijke gemeenschap met de Heer en met elkaar

Twee recente pausen hebben over de eucharistie geschreven. In beide documenten komt het gemeenschapsaspect sterk naar voren. Paus Johannes Paulus II schrijft in *Ecclesia de Eucharistia*: 'Het is een intrinsiek vereiste van de Eucharistie dat zij gevierd wordt in communio en wel zó dat de verschillende banden van die gemeenschap intact blijven. De onzichtbare communio die volgens haar natuur steeds groeit, vooronderstelt het leven van de genade, waardoor men "deel aan Gods eigen wezen" (2 Pt. 1, 4) krijgt, evenals de praktijk van de deugden van geloof, hoop en liefde. Alleen zo hebben wij waarachtig gemeenschap met de Vader, de Zoon en de heilige Geest'. (...) Tot deze plicht roept de apostel Paulus de gelovige op met de aansporing: "Iedereen moet zichzelf onderzoeken alvorens van het brood te eten en uit de beker te drinken" (1 Kor. 11, 28). De heilige Johannes Chrysostomus vermaant met de kracht van zijn welsprekendheid de gelovigen: "Ook ik verhef mijn stem, smeeik, vraag en bezweer jullie om niet te naderen tot deze heilige tafel met een

bevekt en verdorven geweten. Een dergelijke toenadering zal men echt nooit communie kunnen noemen, ook wanneer wij duizend keer het lichaam van de Heer aanraken."¹²

Paus Benedictus XVI spreekt in zijn apostolische exhortatie *Sacramentum Caritatis* over de Eucharistie als kerkvormend sacrament: 'De Eucharistie is dus constitutief voor het zijn en het handelen van de Kerk. Om deze reden duidde de oude Kerk met dezelfde woorden *Corpus Christi* zowel het lichaam aan dat uit Maria is geboren, als het eucharistisch Lichaam, als ook het kerkelijk Lichaam van Christus. Dit duidelijk in de traditie aanwezige gegeven helpt ons tot een gegroeid besef te komen van de onafscheidelijkheid tussen Christus en de Kerk. Door zichzelf voor ons ten offer te geven, heeft de Heer Jezus in zijn gave het mysterie van de Kerk van tevoren al aangekondigd. Van betekenis is dat het tweede eucharistisch gebed, bij het aanroepen van de Parakleet, het gebed om eenheid van de Kerk zo formuleert: "*dat wij, delend in het Lichaam en Bloed van Christus, door de heilige Geest vergaderd worden tot één enkel lichaam*".'¹³ Deze passage maakt goed duidelijk hoe het Sacrament de eenheid van de gelovigen in de kerkelijke communio uitwerkt. De Eucharistie blijkt zo aan de oorsprong te staan van de Kerk als mysterie van communio.

Tenslotte: het altaar, de tafel van de Heer, is bij de communie de plaats waar wij delen in het heilige, in de Heer dier zichzelf geeft. De beweging die bij de offerandeprocessie van gelovigen naar het altaar ging, keert zich nu om: het ritueel beweegt zich van het altaar naar de gelovigen. Het altaar is nu de tafel der armen waar de gelovigen zich arm weten en in ontvankelijkheid hun handen ophouden om te geven. Het is hier dat de gelovigen ook leren te delen en te geven met wie te kort komen.

¹² *Ecclesia de Eucharistia*, Kerkelijke Documentatie, 31, 4, juni 2003, IV, 35-36, p. 115v

¹³ Paus Benedictus XVI, *Postsynodale exhortatie Sacramentum Caritatis*, Kerkelijk Documentatie juni 2007, 15, p. 115